

Софроний Врачански книжовник и политик от Новото време

Сборник с материали
от Международна
научна конференция
София, 24 ноември 2011 г.

АЛМА МАТЕР

К
Университетски комплекс
по хуманитаристика «Алма матер»

НАУЧНИ КОНФЕРЕНЦИИ

Университетско
издателство
«Св. Климент Охридски»
София, 2013

**СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ –
КНИЖОВНИК И ПОЛИТИК ОТ НОВОТО ВРЕМЕ**

**SOFRONIY OF VRATSA:
MAN OF LETTERS AND POLITICIAN
OF THE MODERN AGE**

Proceedings of
the International Conference
Sofia, November 24, 2011

Edited by
Plamen Mitev, Vania Racheva

**St. Kliment Ohridski University Press
Sofia • 2013**

**СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ –
КНИЖОВНИК И ПОЛИТИК
ОТ НОВОТО ВРЕМЕ**

Сборник с материали от
Международна научна конференция
София, 24 ноември 2011 г.

Съставителство и научна редакция:
Пламен Митев, Ваня Рачева

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
София • 2013

Тази книга се издава по проект на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма матер“, програма „Българистика“ и с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката.

- © 2013 Пламен Митев, Ваня Рачева – съставителство, научна редакция, предговор
- © 2013 Борислав Къосев – художник
- © 2013 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-3645-7

СЪДЪРЖАНИЕ

Пламен Митев, Ваня Рачева. Предговор	7
Plamen Mitev, Vania Racheva. Foreword	13

Променят се времената и ние се променяме в тях
Книга на трите вери, 1805

Йордан Желев. Софроний, епископ Врачански. Личност и дело във фамилен контекст	21
Мария Шушарова. Софроний Врачански (поп Стойко) като представител на раята в Османската държава	93
Андреас Либератос. Времето на Софроний Врачански според документи от архива на Али паша Янински	108
Пламен Митев. Политическата дейност на Софроний Врачански в контекста на Новото време	124
Ваня Рачева. Политикът Софроний Врачански и руската преселническа политика по време на руско-турската война (1806 – 1812)	136
Надя Манолова-Николова, Димитър Димитров. Природни бедствия във времето на Софроний – история и дендрохронологически анализи	148

... да научат децата си на мъдро книжно учение
Втори видински сборник от 1802

Николай Аретов. Софроний Врачански и европейската култура: предпочитания и желаниа на изследователите	165
Радослав Спасов. Софроний Врачански и Филип Станиславов – две големи фигури на Новото време в българската история	181
Александра М. Базулина. Видинските сборници на Софроний Врачански	191
Роберто Адинолфи. Софрониевата преводна творба „Митология Синтипа Философа“ в контекста на балканските редакции и на Софрониевото творчество	213
Олга Тодорова. Софроний за другите религии: някои наблюдения върху ислямския раздел на „Книга за трите вери“	234
Стефана Таринска. „Житие и страдания грешнаго Софрония“: пренасочване на традицията, нов литературен герой	251
За авторите	260
The authors	261

CONTENTS

Plamen Mitev, Vania Racheva. Foreword	13
<i>Times change and we change with them</i> Book of the three faiths, 1805	
Yordan Zhelev. Sofroniy, the Bishop of Vratsa. Person and activity in the family context	21
Mariya Shusharova. Sofroniy Vrachanski (priest Stoyko) as <i>reaya</i> representative in the Ottoman Empire	93
Andreas Lyberatos. Sofroniy Vrachanski's Times as reflected in the Archive of Ali Pasha of Jannina	108
Plamen Mitev. The political activity of Sophroniy of Vratsa in the context of the New Times	124
Vania Racheva. Sophroniy of Vratsa, the politician, and the Russian emigration policy during the Russo-Turkish war (1806 – 1812)	136
Nadya Manolova-Nikolova, Dimitar Dimitrov. Nature disasters during Sofroniy's life time – history and dendrochronological analysis	148
<i>... to teach their children wise scholarly knowledge</i> Second Vidin miscellany, 1802	
Nikolay Aretov. Sophroniy of Vratsa and European culture: scholars' preferences and desires	165
Radoslav Spasov. Sofroniy Vrachanski and Filip Stanislavov – two great figures of the Modern Epoch in the Bulgarian history	181
Alexandra M. Bazulina. <i>The Vidin Treatises</i> of Sofroniy Vrachanski	191
Roberto Adinolfi. Sophroniys' translation of <i>Mythology of the Philosopher Syntipas</i> in the context of the Balkan versions	213
Olga Todorova. Sofroniy on other religions: observations on the Islamic part of his „Book of the three faiths“	234
Stefana Tarinska. „Life and sufferings of the sinful Sofroniy“: redirecting the tradition, a new literary character	251
The authors	261

Политическата дейност на Софроний Врачански в контекста на Новото време

Пламен Митев

Политическата дейност на Софроний Врачански е привличала вниманието на мнозина от изследователите на възрожденската епоха. С усилията на няколко поколения историци и литературоведи като Васил Златарски, Михаил Арнаудов, Боньо Ангелов, Васил Киселков, Вера Мутафчиева, Стефан Дойнов, Илия Конев, Божидар Райков, Стефана Таринска е направено много за открояване на заслугите на врачанския епископ за популяризирането на българския политически въпрос в началото на XIX в. Очертана е неговата роля в консолидирането на родната емиграция във Влашко и в обособяването на първия ни емигрантски политически кръг в Букурещ. Изяснени са и редица важни събития, осветляващи неговите контакти с представители на официалните руски власти преди и по време на Руско-турската война от 1806 – 1812 г., както и разкриващи съпричастността му към съдбата на хилядите бежанци, запокитени от водовъртежа на преселничеството в земите на север от р. Дунав. Постигнатото досега заслужава признание не само защото запълва част от съществуващите празноти в животоописанието на епископ Софроний, но и защото представлява ценно градиво за реконструиране на началната фаза на политическата еманципация на българите през периода на Ранното възраждане.

Критичният прочит на вече натрупаната научна и популярна книжнина, посветена на Софроний Врачански, повдига и множество нерешени или все още спорни въпроси. Било поради оскъдния и фрагментарен характер на включените в научно обращение документални свидетелства, било заради отколешната слабост на българската историопис да се осланя на удобните романтично-героически клишета и да подлага на забрава всяко инакомислие, в разказите за политическата дейност на Софроний лесно могат да се открият и бели полета, и недостатъчно аргументирани изводи, и известно натъкмяване към предпоставени схеми, а в отделни случаи дори и обслужване на разни идеологеми или митове. Но не за това ще иде реч в опита ми да представя в по-синтезиран вид заслугите на дядо Софроний към политическото ни Възраждане. Няма да навлизам и в дебрите нито на фактологическата конкретика, нито на понятийния речник, използван в досегашните проучвания, тъй като убедено вярвам, че всеки един от участниците в настоящата кръгла маса ще даде своя принос за обогатяване на предста-

вите за митарствата на Стойко Владиславов, за терзанията и успехите на талантливия книжовник и преводач, за страховете и тегобите на архиеерея, за мечтите и надеждите на всеотдайния будител и любородец. Моята цел е много по-скромна – да потърся и да открия в полифоничното и многостранно документално наследство на Софроний Врачански само онези пластовете и шрихи, които го родяват едновременно с дейците на Европейското просвещение и с политическите идеи на Новото време.

Пътят на Стойко Владиславов от скромната котелска църква до голямата политика не е равен, нито лек. Този път преминава през множество изпитания и житейски обрати, като за идейното израстване на Софроний от обикновен селски свещеник и преписвач до водач на българската емиграция са нужни повече от четири десетилетия. Действително, още най-ранните книжовни изяви на поп Стойко (преписът на „История славянобългарска“ и дамаскинът от 1765 г., часословът и молитвословът от 1768 г.) свидетелстват за неговата обществена ангажираност. Изкушението да представим младия котелски свещеник като зрял и последователен продължител на делото на Паисий Хилендарски се подхранва и от разказа на арменския мисионер Микаел Себастаци, според който, ако му се доверим, тъкмо желанието да подпомага духовната пробуда на своите сънародници подтиква Софроний да замине през 1774 г. за Атон¹. Документалните податки, с които разполага родната историопис, подсказват обаче, че до 90-те години на XVIII в. той действа по-скоро под напора на конкретни обстоятелства или пък се уповава на своята творческа интуиция. Едва след приемането на епископския сан интересът му към народните дела постепенно се засилва, за да се стигне до ключовата роля, която съдбата ще му отреди да играе в годините на Руско-турската война от 1806 – 1812 г.

Първите сигурни белези за голямата промяна в разбиранията и в поведението на Софроний откриваме във Втория видински сборник от 1802 г. Достатъчно е да си припомним неговите призивни слова: „[...] отворете очите и умът си, о, българи, чада мои любезни, и разсъдете, и разберете и разгледайте разумно, и с вашия си ум помислете, и вижте какво вършите. Така ли чинат другите християнски народи, що са учени и мъдри философи? Я погледайте и попитайте какво вършат те. Я вижте те за какво си разнасят стоката. Не я ли харчат за школи и за академии и за учение граматическо и философско? И са станали мъдри философи, и хитри, и учени, и се славят и процъфтяват в учението като пролетни цветове? А не са потъмнели и помръкнали роби и под тежък ярем подложени като нас – неучени, безкнижни, невежи, безгласни и безответни като едни скотове? Ах наша неразумна небрежност и наша базразсъдна глупавина българска! Кой да ни

---

¹ Арменски пътеписи за Балканите (XVII – XIX в.). Съст., превод от древноарменски и коментар на А. Ормаджиян. София: Наука и изкуство, 1984, с. 62 – 66.

оплаче и кой да зариде за нас, като не знаем, нито разбираме, кое е доброто – него да направим?².

Не познавам друг български текст, сътворен през „дългия“ XVIII в., в който толкова ясно, категорично, еднозначно се анализира състоянието на тогавашното българско общество и в който едновременно с това се предлагат решения, чертаят се насоки за действие, дават се ориентири за самооценка на постигнатото. Следосвобожденската ни историопис трайно наложи тезата за Паисий като пръв будител и родоначалник на българската национална идея. Но нима може килийно-манастирската любознателност на хилендарския монах да се сравнява със злободневния и борбен тон на котелския книжовник? Къде в „История славянобългарска“ или в което и да е друго произведение от периода на Ранното ни възраждане ще срещнем подобен патос и убеждение? Кой из средите на формиращия се по онова време национален елит открито и без страх ще назове нещата с истинските им имена? И още нещо. В качеството си на архиепiscop Софроний Врачански не само обвинява своите пасоми, че са „потъмнели и помръкнали от пиянство“, а ги подтиква вместо да „прахосват“ имането си по гори и по манастири, „да се потрудят да доведат един мъдър даскал“ и „да научат децата си на мъдро книжно учение“. За дори по-невинни разсъждения, в други страни и райони на Стария континент, през XVII и XVIII в. са се издигали клади или се е намесвала Инквизицията. Уж смиреният и ревностен божи служител Софроний обаче не се страхува да възроптае срещу чуждото иго и без да е чел ни Волтер, ни Русо, по свой собствен път достига до просвещенското разбиране, че свободата се нуждае на първо място от учение, от книжовна мъдрост, от духовна пробуда.

Светското образование и науката са два от основните двигатели на Ранното ново време в Европа. Че върху тези именно темели залага и Софроний Врачански, е видно не само от приведения по-горе цитат. Неслучайно в кратката оценка за управлението на Екатерина II (1762 – 1796), независимо дали тя е негова собствена, или е заимствана от гръцкия първоизточник, който той ползва, Софроний акцентира върху това, „колко академии и училища постави по вси градове, зарад да са разшири благочестие. Ала тая благочистивая и благоугодная работа koliko ли потече на Росия господне боготдарование и благополучное воздаяние – сами ви видите сас това благочестие koliko процветна Росия!“³.

---

² **Софроний Врачански**. Съчинения в два тома. Под ред. на Афр. Алексиева и др. Т. 1. София: Български писател, 1989, с. 290.

³ Пак там, с. 306. За дебата около авторството на пасажа, посветен на Екатерина II, вж. **Боева**, Л. Русская книжность в жизни и деятельности Софрония Врачанского. – В: Софроний Врачански. Сборник изследвания. Под ред. на Д. **Караджова** и Ст. **Таринска**. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2004, с. 65 – 66.

Просвещенската нишка е проследима в цялостната книжовна дейност на Софроний – от преписите на Паисиевата история до последните текстове излезли изпод неговото перо. И макар и да не разполагаме с достатъчно автентични податки, считам, че дали интуитивно, или под чуждо някакво влияние, съвсем неслучайно той насочва творческата си енергия към превеждане, побългаряване и популяризиране на определени текстове, които се вписват тъкмо в рамките на просвещенските начала. Показателно в това отношение е съдържанието и на двата Видински сборника, и на „Книгата за трите религии“, и на „Театрон политикон“. Не твърдя, че с „Книгата за трите религии“ например той е едва ли не първият ни архиерей, който става сторонник на идеята за верска толерантност и взаимна търпимост между световните монотеистични религии, с което на практика би трябвало да бъде обявен за българския предтеча на модерните днес разбирания за възприемане на „другите“ и въобще на „другостта“. Далеч съм и от мисълта, че заявените от него в „Гражданское позорище“ предпочитания към просветения абсолютизъм са били единствената възможна опция за решаване на българския политически въпрос по онова време. Но не мога да се освободя от натрапчивата мисъл, че съвсем съзнателно той търси и въвежда в публично обръщение, поне в кръга на образованите си сънародници, такива съчинения или откъси от тях, които позволяват да се осмисли чуждият опит, да се разкрият алтернативите, да се прозрат перспективите. Или казано по софрониевски: „Я вижте гърците, вижте арменците, вижте и евреите, вижте и европейците – а те всичките не са ли хора като нас? Ала с това си учение станали господари, станали властители и с блясъка на знанието си светят по света, а не са като нас помръкнали, потъмнели в умствен и телесен мрак“⁴.

Че тъкмо опитът на другите балкански и европейски народи подтиква някогашния котленски поп Стойко Владиславов да възприеме духа на Новото време, е видно не само от книжовните му занимания във Видин и във Влашко, но и от оскъдното, което знаем за неговата конкретна дейност по време на Руско-турската война от 1806 – 1812 г. За разлика от Паисий и от други негови последователи като поп Алекси или Дойно Граматик, Софроний Врачански преминава невидимата граница на умозрителното будителство и от писане и съзерцаване пристъпва към действие. Достатъчно е да си припомним неговата роля за осъществяване на активен диалог между българската емиграция и руското правителство в периода 1808 – 1812

---

⁴ **Софроний Врачански.** Съчинения... т. 1, с. 290. Преди години Николай Аретов справедливо отбеляза, че преводният характер на съчинения като Втория видински сборник не е от решаващо значение, тъй като „изборът на българския книжовник разкрива вътрешната готовност (на книжовника, а и на неговата публика) да се приемат, да се осмислят съществуващите другаде структури като свои“ – вж. **Аретов, Н.** Повествователят Софроний и диалогът му със света. (Наблюдения върху Втори видински сборник). – В: Софроний Врачански. Сборник изследвания ..., с. 104.

г. Независимо чия е и от кога датира инициативата за дипломатическата мисия на Иван Замбин в Петербург, включената в научно обръщение руска документация по недвусмислен начин обрисова автора на „Житие и страдание“ като човек на действието. Неслучайно, по признанието на ген. Михаил Милорадович (1771 – 1825), пристигащите от Румелия българи имали доверие единствено на врачанския епископ, поради което търсели само неговите съвети и разчитали на неговата помощ⁵. Все в същата посока би трябвало да се оценява и обстоятелството, че именно дядо Софроний се осмелява да постави открито въпроса за зачестилите в хода на започналата през лятото на 1809 г. военна кампания на юг от р. Дунав случаи на насилие и грабежи, вършени от казашките формирания спрямо местното население⁶.

Знакова за политическата зрялост на Софроний Врачански е и позицията, която той отстоява през 1809 г. по повод на очакванията на руското командване за въоръжена подкрепа от страна на подвластните християнски общности. Познавайки добре нагласите на своите сънародници, той трезво преценява, че евентуално българско въстание може да се очаква едва след по-трайното установяване на руските войски в българските земи⁷. Любопитно е да се отбележи и, че препоръките, които той отправя към щаба на руската армия за възможните направления на настъпление⁸, съвпадат в общи линии с основните акценти в плана, разработен шест десетилетия по-късно от ген. Николай Обручев (1830 – 1904) в навечерието на Освободителната война.

Развоят на бойните действия през 1810 г. създава нови предпоставки за засилване активността на Софроний. Още в късната есен на 1809 г., в очакване на разрешението на Александър I да изтегли подчинените си отряди във Влашко за през зимата, ген. Пьотр Багратион прави внимателен анализ на изминалата вече кампания и обмисля възможните си бъдещи ходове⁹. В плана на Багратион за пролетта на 1810 г. се открояват три важни акцента:

1) подпомагане на сръбските въстаници в Белград чрез сформиране на отряд от 12 батальона под командването на генерал-майор Исаев, който трябва да заеме позиция в района на р. Тимок между Видин и Ниш¹⁰;

---

⁵ Конобеев, В., Шатохина, Е. Из истории политических связей России с руководителями национально-освободительного движения Болгарии в 1806 – 1812 гг. // *Известия на Института за история*, 1968, т. 20, док. 3, с. 348.

⁶ Пак там, док. 6, с. 353.

⁷ Пак там.

⁸ Пак там, с. 354.

⁹ Генерал Багратион. Сборник документов и материалов. Ред. С. Голубов, Ф. Е. Кузнецов. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1945, док. 27, с. 88 – 99.

¹⁰ Пак там, док. 28, с. 94 – 97; док. 33, с. 99 – 101; док. 34, с. 101 – 104.

2) основните руски сили, организирани в три корпуса, да предприемат мащабно настъпление в района на Североизточна България (през Хърсово, Тутракан и Никопол) и с бързи удари последователно да овладеят Разград, Добрич, Варна (в източното направление), Свищов, Търново и Русе (в централното направление), Плевен, Ловеч, Оряхово, Враца и Берковица (в западното направление)¹¹;

3) осигуряване подкрепата на подвластното християнско население¹².

За постигането на последното ген. П. Багратион решава да се възползва от услугите на влиятелни българи от Влашко, като полага специални усилия за привличането на Софроний Врачански¹³. Контактите на българския архиепiscop с представителите на руското командване през 1810 г. са подробно описани в научната литература, затова, без да преповтарям вече известното, ще открия само един щрих, свързан с изготвените от дядо Софроний два печатни призива към подвластното българско население. От подробния отчет на руския дипломатически агент в Букурещ И. П. Фонтон за срещите му с врачанския епископ в Букурещ се подразбира, че ген. Багратион се надявал Софроний да бъде склонен да се присъедини към настъпващата руска армия и лично да се включи в привличането на местното население. Оправдавайки се с напредналата си възраст и с разклатеното си здраве, както и с възможността турските власти да си отмъстят на неговите близки роднини, той обаче отклонил поканата и приел единствено да замине за Крайова, откъдето по-отблизо можел да следи събитията в България¹⁴.

За кога Софроний е планирал да се премести от Букурещ в Крайова, по-не засега, е трудно да се отговори. Със сигурност може да се твърди обаче, че до юни 1810 г. той остава в Букурещ, и още през февруари или най-късно в началото на месец март съставя първото си обръщение към българите, в което призовава сънародниците си да не бягат „при душманите турци“ и да не помагат на своите „люти мучители“, а да посрещат руските войници като братя, защото те „идват с Божията воля да Ви избавят“ от „турското варварско мучителство“¹⁵.

Междувременно, на 12 март 1810 г. ген. Багратион е отзован от Дунавската армия, а за негов заместник е определен ген. Николай Каменски. Веднага след пристигането си в Букурещ новият главнокомандващ се запознава с текста на готовото обръщение и го изпраща за мнение в Петербург.

---

¹¹ Пак там, док. 38, с. 111 – 116.

¹² Пак там.

¹³ Конобеев, В., Шатохина, Е. Цит. съч., док. 5 – 7, с. 351 – 356; вж. също Конобеев, В. Българското националноосвободително движение. Идеология, програма, развитие. София: Наука и изкуство, 1972, с. 126 – 127.

¹⁴ Конобеев, В., Шатохина, Е. Цит. съч., док. 6, с. 353.

¹⁵ Софроний Врачански. Съчинения... Т. 2. София: Български писател, 1992, с. 514 – 516.

Докато възванието очаквало одобрението на императора, Софроний обаче не бездействал. Фрагментарните документални податки, с които разполагаме, разкриват неговата роля за намиране на подходящи лица за изпълнение на различни тайни мисии в полза на руското командване, че съдейства на Атанас Некович да осъществи контакт с щаба на руската армия, както и че помага на изпаднали в затруднение свои сънародници¹⁶. В тези именно напрегнати дни, когато Силистра и Разград са завзети¹⁷, а Източният отряд се насочва към Шумен, ген. Каменски лично се обръща с писмо към Софроний Врачански и настоятелно го моли да се присъедини към настъпващите му войски. Отчитайки отзвука и силното въздействие на призива на българския архиепiscop сред местното християнско население, Каменски е убеден, че присъствието на Софроний ще допринесе допълнително за убеждаване на българите, че руските войници „не са техни врагове, а защитници на християнската вяра и на спокойствието на мирните жители“¹⁸.

Отговаря ли врачанският епископ на молбата на ген. Каменски? Първият, който се опитва да даде отговор на този въпрос, е Георги Раковски. В обяснителните си бележки към „Житие и страдания“, публикувано в седем последователни броя на в. „Дунавски лебед“¹⁹, той отбелязва, че когато руските войски „достигнаха до Шумен“, воден от „ревност и любов за народа“, Софроний също преминал в Българско и „после като се вратиха Русите назад, врати ся и он ведно с тях и остана във Влашко“²⁰. Малко по-късно редакторът на „Дунавски лебед“ уточнява дори, че Софроний е стигнал до Разград, като е пътувал в „колесница“, теглена от четири коня²¹. Макар и непотвърдени с конкретни автентични доказателства, приведените от Раковски свидетелства се използват след Освобождението и от други автори²². В аналитичното си изследване за политическата дейност на дядо Софроний обаче големият български медиевист Васил Златарски категорично отхвърля възможността той да е напускал Влашко²³. Защитената от Златарски позиция постепенно придобива популярност и в съвременната българска историопис трайно се е наложила тезата, че болнавият и престарял врачански епископ изготвя исканите от руското командване Призиви,

¹⁶ Конобеев, В., Шатохина, Е. Цит. съч., док. 9, с. 359.

¹⁷ Силистра е превзета на 30 май, а Разград – на 1 юни 1810 г.

¹⁸ Пак там, док. 10, с. 360.

¹⁹ Дунавски лебед, г. II, от бр. 55 (17 октомври 1861 г.) до бр. 61 (1 декември 1861 г.).

²⁰ Пак там, бр. 61 от 1 декември 1861 г.

²¹ Пак там, бр. 62 от 24 декември 1861 г.

²² Стоянов, В. Исторически материали за нововъзрожданието на българския народ. // *Периодично списание*, 1883, № 6, с. 139.

²³ Златарски, В. Политическата роля на Софрония Врачански през руско-турската война 1806 – 1812 год. // *Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет*, 1923, № 19 (3), с. 47.

но отказва да откликне на молбите на ген. Багратион и на ген. Каменски да се присъедини към настъпващата руска армия²⁴.

Преди време попаднах на прелюбопитните спомени на инженерния капитан Мартос, назначен на служба в Молдовската армия в началото на 1809 г. и участвал непосредствено в нейните действия на юг от р. Дунав до февруари 1812 г. Описвайки събитията от 1810 г., той отделя специално внимание на един епизод – посрещането на ген. Каменски в Русе в първите дни на м. ноември 1810 г.²⁵ Според сведенията на кап. Мартос, когато главнокомандващият пристигнал в подготовения полеви лагер край Русе, той бил посрещнат лично от българския митрополит – „достопочтен старец“, който бил начело на голямо шествие. Пред него вървяли юноши, облечени в бели дрехи и хвърлящи цветя в краката на ген. Каменски. Всички запяли „кантата в прослава на победителя“, след което митрополитът, с кръст в ръка, излязъл няколко крачки напред, доближил се до граф Каменски и го окичил с лавров венец. „Величествена и прекрасна церемония, каквато не бях виждал през живота си – възкликва спонтанно кап. Мартос. – Нито един военнo-началник, освен граф Каменски не е имал такава чест, засвидетелствана му от българското духовенство и от народа“, добавя той²⁶.

Можем ли да се доверим на разказа на кап. Мартос и доколко имаме основания зад фигурата на „почтенния“ български „старец митрополит“ да разпознаем Софроний Врачански? Спомените са писани между 1816 и 1818 г.²⁷, т.е. дистанцията от събитията, за които иде реч, не е голяма и предполага висока степен на достоверност. Фактологията на бойните действия, описвани подробно от кап. Мартос, е коректна и съответства напълно на документално установената хронология на войната от 1806 – 1812 г.²⁸ Доверието в свидетелствата на младия руски офицер се подсилва и от множеството съвпадения на подробности, отнасящи се до различни второстепенни случки в неговия разказ, потвърждаващи се и от други източници, като например обстоятелствата около нелепата гибел на княз Аркадий Суворов или освобождаването на пленения от турците майор Павел Бибииков и др.п.²⁹ Предположението пък, че в образа на високопоставения българ-

---

²⁴ Арнаудов, М. Софроний Врачански – книжовник и страдалец. – В: Арнаудов, М. Дела и завети на бележити българи. София: Изд. на Националния съвет на Отечествения фронт, 1969, с. 26 – 44; Дойнов, Ст. Българското националноосвободително движение. 1800 – 1812. София: БАН, 1979, с. 173. Силно влияние за налагане на тази теза оказва и съветската историография – вж. Конобеев, В. Цит. съч., с. 128 – 135.

²⁵ Титов, А. Записки инженерного офицера Мартоса о Турецкой войне в царствование Александра Павловича. 1806 – 1812. // *Русский архив*, 1893, № 7, с. 340 – 341.

²⁶ Пак там, с. 341.

²⁷ Пак там, с. 342.

²⁸ Вж. Хронологический указатель военных действий русской армии и флота. Т. 2 (1801 – 1825 гг.). Санкт Петербург, 1909.

²⁹ Титов, А. Цит. съч., с. 347, с. 367 и др.

ски духовник край Русе бихме могли да припознаем тъкмо Софроний, се основава на поне три аргумента: 1) единственият българин в годините на войната, официално и легитимно ръкоположен в архиерейски сан, е Софроний Врачански; 2) описаният от кап. Мартос висш църковен служител съответства възрастово на врачанския епископ; 3) в писмото си до ген. Николай Каменски от 18 ноември 1810 г., в което Софроний моли да бъде настанен в подходящ манастир, той признава за наскоро състояла се лична среща помежду им („хотя и сподобил меня Бог на этих днях видеться с вашего сиятельства...“)³⁰, която би могла да е станала само на юг от р. Дунав, тъй като главнокомандващият на Молдовската армия се завръща в Букурещ след 11 ноември, но вече е тежко болен и едва ли някой от българските дейци е имал достъп до него. Да не забравяме, че граф Каменски отреагира на отправената от Софроний молба едва месец по-късно³¹.

В текста на кап. Мартос има още един любопитен шрих – обозначаването на българския духовник като „митрополит“. Греша ли руският капитан и дали точно този факт доказва несъстоятелността на хипотезата, че през 1810 г. Софроний е пребивавал в Българско? Прочее, ген. Каменски също се обръща в писмата си до българския епископ с „преосвященнейший владика“. Протоколна неточност, премерен дипломатически прием, целящ да погъделичка себелюбието на Софроний или обикновено незнание е подобен генералски лапсус?

От дистанцията на времето е много трудно да се намери еднозначен отговор на този въпрос, но не може да се подмине обстоятелството, че щом за главнокомандващия Молдовската армия Софроний е „владика“, то напълно естествено би било и офицерите от неговото обкръжение да възприемат българския духовен водач като „митрополит“. И още нещо. Ако проследим внимателно запазените документи, отразяващи контактите на дядо Софроний с различни представители на руското командване през периода 1809 – 1811 г., ще установим, че до края на 1809 г. той неизменно се подписва като „епископ Врачанский“, а от началото на 1810 г. започва сам да се самоопределя като „архиерей български“. Склонен съм да приема, че това съвсем не е случайно и че зад този „невинен“ (дребен) на първи прочит факт, трябва да доловим скрито послание. „Подмяната“ на сана би могла да се разчете и като израз на нарасналото лидерско самочувствие на Софроний, но и като добре осмислен акт с политически отенък по посока на признаването му за „архиерей“ на всички българи. Да не забравяме, че и Багратион, и Каменски се стремят да спечелят подкрепата на българското население. И двамата са наясно, че единствената институция, ползваща се с доверието на подвласт-

³⁰ Софроний Врачански. Съчинения..., т. 2, с. 510.

³¹ Конобеев, В., Шатохина, Е. Цит. съч., док. 14 и док. 15, с. 374 – 375.

ното християнско население на юг от р. Дунав, е православната църква. В същото време и двамата са добре информирани за враждебното отношение на българите към гръцкото духовенство. Какво по-естествено при тази ситуация от припознаването на Софроний Врачански от руското командване (най-вероятно и със съгласието на Петербург) не само като влиятелен представител на българската емиграция във Влашко, но и като легитимен „архиерей на всички българи“ със сан на „владика“ (митрополит). Казано другояче, имаме сериозни основания да допуснем, че разказите за присъединяването на дядо Софроний към щаба на ген. Каменски могат да се приемат за достоверни.

За жалост, фрагментарният документален материал, с който разполагаме понастоящем, не позволява да се изясни кога евентуално Софроний се отправя на юг от р. Дунав, докъде достига и какво точно е правил в българските земи. Със сигурност се знае, че на 28 май 1810 г. той е все още в Букурещ, откъдето пише на ген. Н. Каменски, препоръчвайки му като доверено лице Атанас Некович и молейки го да окаже съдействие на търговеца Андрей Иванов, който пък изпълнявал специални поръчения в обсадения Свищов³². Само четири дена по-късно (на 2 юни), придвижвайки се с войските си към Шумен, граф Каменски отправя цитираното вече по-горе писмо до Софроний, в което го информира за превземането на Силистра и Разград и горещо го моли да се присъедини към Главната му квартира³³. Най-вероятно в края на юни или в началото на юли българският архиерей вече е на път към Силистра. Отчитайки колко необходима за руското командване е била подкрепата на българското население и каква важност придава ген. Николай Каменски на действията на разбунтувалите се селяни от Арнауткьой, бихме могли да допуснем, че дядо Софроний действително достига до Разград. Дали през следващите 3 – 4 месеца той неизменно следва щаба на Каменски, е все още трудно да се установи. Предвид възрастта на врачанския епископ, съм склонен да допусна, че след като обикаля и други превзети вече от руските отряди селища в Североизточна България, той се завръща в Букурещ. През септември или октомври съставя втория си Призив към българите, а след неговото отпечатване отива в Русе, където организира тържественото посрещане на ген. Каменски.

Едва ли е необходимо да се дават нови и нови примери за широкия диапазон на свършеното от Софроний Врачански в годините на войната. Всички те свидетелстват за неговото изстрадано през множеството изпитания и несгоди разбиране, че ако искат да достигнат другите европейски народи, българите не трябва да се осланят само на молитви, а да вземат

³² Софроний Врачански. Съчинения..., т. 2, с. 359.

³³ Пак там, с. 360.

съдбата си в собствените си ръце. Такава е житейската повеля на Новото време, такава е кредото на модерния човек. Най-яркото проявление на този нов начин на мислене е прословутата „Молба“ на Софроний до ген. Кутузов от 29 май 1811 г.³⁴ През последните десетилетия, при анализа на този документ са изказвани много и различни мнения. Прочее, много от обстоятелствата около предисторията, написването и съдбата на „Молбата“ са все още недоизяснени. Но и известното е достатъчно, за да се направят поне три важни извода:

Първо – независимо от конкретния повод за съставянето на „Молбата“, по своята същност тя се явява идейна платформа за културна и административна автономия, предполагаща национални училища и български църковни служители, общинско самоуправление и самостоятелни магистрати.

Второ – „Молбата“ от 1811 г. е своеобразен манифест на либералните пазарни отношения, в които се защитава правото на българите на стопанска инициатива и на лична свобода. За първи път българският политически въпрос се обвързва толкова категорично и директно със социално-икономическите перспективи пред българската диаспора. Гарантиране на собствеността, възможности за развитие на селското стопанство и търговията, изграждане на фабрики и заводи, експлоатация на природните ресурси и полезните изкопаеми, държавен протекционизъм – това е макрорамката, в която Софроний вижда просперитета на своите сънародници. Така с мащабността и комплексността на своето политическо мислене той чертае нови и непознати за сънародниците си хоризонти, които ще останат ненадскочени дори години след смъртта му.

Трето – признание в „Молбата“ на Софроний Врачански заслужава и неговата визия за бъдещето на българския въпрос. С присъщото си чувство за отговорност, типично за новия модел на гражданско поведение, той не се ограничава до търсене на конкретни конюнктурни решения. Затова и прозорливо предвижда възможността, рано или късно, към създадената вече автономна българска общност да се присъединят и други, останали под сянката на падишаха изконни български територии.

В анализа на „Молбата“, адресирана до ген. Кутузов, биха могли да се открият и други акценти и нюанси, но по-важно според мен е да се отбележи, че този документ се явява своеобразен връх в идейната еволюция на Софроний Врачански. В него прозира както житейската зрялост на архиепископа, така и осмисленият опит на околния балкански свят. Политическите възгледи на дядо Софроний са видимо белязани и от духа на времето, в което той живее – време изпълнено с драматизъм, неочаквани обрати, революции и войни, бунтове и преврати, жестокости и надежди. Преди години

---

³⁴ Конобеев, В., Шагохина, Е. Цит. съч., док. 18, с. 377 – 379.

проф. Румяна Радкова лансира тезата, че в идеите залегнали в „Молбата“ от 1811 г. има заемки от наследството на българите католици.³⁵ Сравнителният текст-критичен анализ на Молбите от 1719 и 1811 г. действително показва идейна близост между двата документа, но поне за мен, отгук не следва непременно, че Софроний Врачански е заимствал от политическото наследство на българите католици. Още повече, че някои косвени податки за пропагандната дейност на наполеоновата дипломация в Константинопол, Букурещ и Яш, както и небезизвестните контакти на Осман Пазвантоглу с правителството в Париж и то точно когато Софроний пребивава във Видин, ми дават основания да допусна сериозно френско влияние върху неговото политическо кредо³⁶. Осъзнавам обаче, че категоричните отговори на тези, а и на много други въпроси, биха могли да се получат само в резултат на нови и нови проучвания в документалните масиви на големите руски, румънски, турски, френски или сръбски архивохранилища. Искрено се надявам и че настоящата кръгла маса ще даде своя принос в тази посока.

The political activity of Sophroniy of Vratsa in the context of the New Times

Plamen Mitev

The studies devoted to Sophroniy of Vratsa place a special emphasis on his role in the formation of an emigrant political circle in Wallachia, which undertook the difficult task of promoting the Bulgarian question and facilitating its prompt settlement. Based on the achievements of the national and foreign historiography, the present article attempts to analyze Sophroniy's public activity in the context of the political ideas of his time. The signs of „new political thinking“ could be seen throughout the entire literary legacy of the bishop of Vratsa. Yet they are particularly prominent in the Second Vidin Miscellany (1802) and in the Plea of 1811. The paper traces the actual initiatives of Sophroniy of Vratsa in the years of the Russo-Turkish War of 1806 – 1812, with a special focus on the probable route he travelled to arrive at his insights and on the evident evolution in his understanding of the Bulgarian political question.

---

³⁵ **Радкова**, Р. Една хипотеза за исторически връзки между българската католическа и православна емиграция. – В: 300 години Чипровско въстание (Принос към историята на българите през XVII в.). Отг. ред. В. Паскалева. София: Изд. на БАН, 1988, с. 336 – 346.

³⁶ **Митев**, Пл. Политическата активност на френските консулства в Букурещ и Яш в годините на Директорията и Империята. // *Векове*, 1989, № 4, с. 14 – 19.